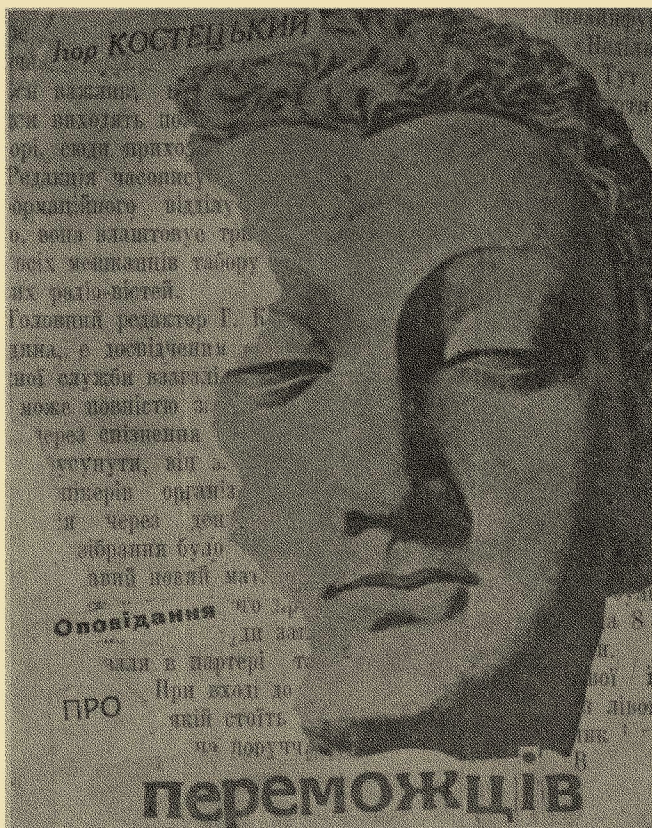

Мала бібліотека МУРу ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

Літературний додаток
до газети „ЧАС“

Вип. 3

diasporiana.org.ua

Технічно оформлено книжку
у В-ві «Українське Слово»

МАЛА БІБЛІОТЕКА МУР'У
ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

ІГОР КОСТЕЦЬКИЙ

ОПОВІДАННЯ
ПРО
ПЕРЕМОЖЦІВ

ДЕВ'ЯТЬ НОВЕЛЬ

ПІСЛЯМОВА ВОЛОДИМИРА ДЕРЖАВИНА

ВИДАВНИЦТВО „ЗОЛОТА БРАМА”
1946

Всі права застережено

Накладом газети „Ч А С“

Фюрт, Баварія

Druck: Mittelbayerische Zeitung, Regensburg

Там високо на горах

Четверо хлопців узялися за руки. Старший над ними сказав:

— Забудьмо, хлопці.

Він сказав:

— Забудьмо хлопці, що були між нас такі, плакали з нещасливого кохання. Може — —

Він нажмував до сонця ліве око.

— Може вони ще придадуться нам колись. Пісні про кохання. Лиш не тепер. Прощайте, хлопці.

Побравшись за руки, вони зійшли з пагорба.

Їх розстріляли широкою чергою з кулемета. Вони лягли на землю і не сказали більше ні слова.

Замість них мала промовити земля.

Бог та мудреці

Тут щось таке, на чому вічно сковзатимуться атеїсти і вічно не про те говоритимуть.

Достоевський

Рознеслася чутка, що Бог появився між людьми і ходить в людській подобі. Люди бігли і кричали.

— А ми його зараз препаруємо, Бога, — вирішили мудреці на високих зборах.

Приготували найточніші вимірні прилади. Озброїлись аналізами, методами. І пішли препарувати Бога.

Оточивши Бога з усіх боків, заходилися скидати з нього сорочки. Скинули одну. Скинули другу. Третю. Четверту — — Як листя з капустияного качана.

Люди стояли і дивувались.

Постягали мудреці з Бога геть чисто всі сорочки, і коли стягнули останню, була під нею порожнява.

А Бог стояв осторонь, цілий та неушкоджений, стояв і дивився на них очима живими.

3 переказу

Проходячи повз ряди зайнятих на найтяжчих працях рабів, старший доглядач спитався в недужого, але молодого ще чоловіка, що вгинався під тягарем великого каменя:

— За який злочин ти трапив сюди?

Блимнувши той вогнистим зором, відрік:

— Ні за який. Я працюю добровільно.

Доглядач спинився і, зацікавлений до краю, перешитав:

— Добровільно? Хто ж ти єси?

— Я син вигнаного володаря, — сказав молодий чоловік. — Я тут для того, щоб на собі самому зазнати всього того, чого змушу зазнати ворогів моїх, коли проб'є мій час і я дістану владу.

Зоря

Коли він доходив рогу вулиці, йому здалося, що в небі молодик. Він здивувався: другий день лютого. Він обернувся раптово правим плечем. І здивовано спостеріг, що це незвичайного сяйва зоря. Це була Венера, але Венера, якої він до того ще не бачив: як добрий кавалок розсіяного металю. Він спинився, задивився на зорю.

Пізньої пори на вулиці, і він був чужинцем у місті. Повз нього пройшов чоловік. Став і повернувся назад. Він відразу зрозумів, чого хоче чоловік. Чоловік обернувся в три чверті, блиснули гудзики. Йому стало прикро. Залишалась одна тільки секунда для знищення віддалі між чоловіком та ним. Підсвідомо, надіючись на полегшу, він глянув угору, на зорю, саме в цю останню секунду, коли чоловік кладнув кишеньковим ліхтариком. Світло було міцне й тверезе, спосіб насвітлення без найменшого натяку на чемність, йому було дуже важко тримати очі горою тоді, як його обличчя світили, — усе ж він дививсь на зорю, і світла зорі не могло поглинути світло ліхтаря.

Він зобов'язаний був далі йти в супроводі, бо поліція не вдовольнила побіжна перевірка. Він ішов мовчки, поліцай теж мовчав. Йти довелося далеко, калюжами. Поступово душу повнила досада, досада переходила у відчай. Від поліцай тхнуло ремінням, новою шкірою.

Поліцай полишив його самого в кімнаті, і тут сильно світила електрика. Він сів на стілець. Він не знав, що робити з люттям в собі, лють розпускала як чимраз, кавалочок йоду в воді, розпускала як брунька. Він узяв часопис. Але велика кількість знаків оклику ще

підсилила роздратування. І світлини злостили, колір обгортки так само. І він був голодний, утомлений.

І раптом він почав думати про зорю. Він думав про зорю, і відклав часопис якраз, коли поліцай вийшов із сусідньої кімнати і здивовано звів брови на нього й на часопис. Поліцай тримав у руках усі документи, він усе не зважувався їх віддати, все не міг збагнути, поглядаючи на затриманого і на часопис. Проте не спитав його, так і не спитав, чи вміє він читати. Зробив тільки зауваження, якого — він так уважав — не міг не зробити, конечно мусів: зауваження про дальність. Дальність від табору, її не слід аж надто розтягувати, таборянин не повинен відходити далеко від свого мешкання. От і все. Та ці кілька речень поліцай вимовив чітко своєю мовою, вже не намагаючись примітивізувати її для розуміння чужинцевого. Затриманий міг би навіть витлумачити факт неперекручення мови як певний кусник поваги, принаймні уваги — уваги дорослого до дорослого. Він міг би це з правом так витлумачити, якби думав про слова, про їх значення в ту мить. Але в ту мить він думав про зорю.

Він підвівся весело й упевнено. Вже й відгомону досади не було в ньому. Він повітався на прощання і вийшов, думаючи про зорю.

Вона сяяла на тому ж місці, важка і прозора.

Третя Ема

Присвячено Валентині Доброліж

Справді, це було б несусвітенною дурницею. Письменник засміявся і відчинив шафу, щоб налити до склянки вина.

Справді, було б несусвітенною дурницею визнати дівчині в коханні тоді, коли кохання щойно народжувалося. Вона називається Ема. Може бути дві Еми, але таким двом Емам він не мав би права дарувати свій мозок. Він визнається, Ема не розуміє і не вірить, Ема поважна, Ема звичайна, одна неприйомна Ема. Він визнається, Ема вірить і відповідає, Ема легковажна, Ема звичайна, друга неприйомна Ема. Він же мав страшенно великий рот і плескатий ніс, він сам не повірив на відповідь другої Еми.

Він похитав головою на себе в дзеркалі і зважив у руці келих. Третьої Еми життя не знає. Він похитав головою на страшенно великий свій рот, на плескатий ніс. Сів до столу і вріс ліктями.

Знову, як завжди, коли закохувався, його спокусило бажання створити небувале. Знову, як завжди, коли закохувався, цього вечора він вірив, що має силу створити це, небувале. Вже від самого початку він написав багато, і хоч було воно надурно і без пуття, віра у власну потугу його не полишала.

Чорнильна крапля сідала вагою на папір. Заворожений, заговорений лан був папір: готовий до співпраці, та нездарний сирівець.

Зустріч, уся нічна подія сталася майже анекдотично. Віднесши думку від писання, він уявляв, яке бу-

ло б у неї обличчя після п'яти хвилин їхнього знайомства, після п'яти хвилин найпласкішої мови, коли б він сказав їй: уже кохаю. Між іншим це була тверда правда, але яке було б у неї обличчя. Він думав і трохи навіть реготався. Ема стала на порозі саме тоді, як він сидів спиною до дверей і трохи реготався.

Обернувшись, він напів підвівся. Найперше, що він зауважив: мокрий від дощу її білий плащ ніжно пахне гумою. Ема дивилася просто, прямо на нього, йому здалось, очі її ледь-ледь косять. В руках її не було ніякого напруження, вони звисали здовж тіла, по обидва боки. Вона стояла на відчинених дверях.

І тут сталося воно, надзвичайне. Чоловік підвівся на весь зріст і прошепотів їй, що — — Він сказав їй тільки:

— Одну хвилину, одну хвилину.

Вона зосталась на порозі, чекати. Спустила очі долу — і тоді він знову сів і обернувся до неї спиною.

Він писав швидко і рвучко, але писав не те, що хотів, увесь час перекреслював навкоси. Писав і задумувався.

— Ну, все, — сказала Ема тихо.

Не підводячи очей, вона обернулася і вийшла.

Він скочив. З писальця впала на папір густа фіялкова краплина. Він стояв і напружено думав.

Свідомість яснішала поступово. Він скинув черевки і сів знову до столу.

Валерій і білі плями

Валерій Шило повернувся додому вдень. Він був утомлений. Обійшовши чотири харчівні, він зовсім не наївся.

Він би залюбки ліг на ліжку, але в кімнаті було страшенно холодно. Валерій вагався хвилину. Все таки ліг, накрився пальтом. Його стало зогрівати внутрішнє тепло.

Але, зогріваючися, він глянув на підлогу. Він глянув на плями глинистого мила, що ним умивався вранці. Ще вступаючи до кімнати, він помітив їх, білі плями, як вапно, але зробив вигляд, що не помітив. Тоді він досить таки легенько переступив через них, та тепер вони лізли в очі.

Валерій лежав на ліжку. Він лежав і проклинав плями, бо ніяк не хотілось йому підводитися. Навколо скоцюбленого тіла пальто було як кокон теплоти, лежати було солодко, лежати і мріяти. Він примусив себе думати про пониження якості виробництва. Це про виробництво найпотрібніших речей, у воєнний час. Тоді хотів був перейти на іншу тему. Але мильні плями сиділи цвяхом у потилиці.

Він проклинав і не хотів підводитись. Лежав він довго, безконечно довго. Якось почав засинати. Раптом скрипнув зубами і скочив з ліжка.

Аж забило йому дух з несподіванки, і закалаталося серце. Він постояв трохи, крехчучи. Не перестаючи крехтати, поліз, нарешті, лівою рукою до нижньої полиці комоду. Довго не міг знайти ганчірки, проклинав і крехтав.

Кожну пляму він стирав з лінолю старанно, і кожна неначе в'їлася в підлогу. Йому божевільно хотілося по-

кінчити з цим якскорше, але водив рукою він повільно, зовсім повільно.

Витерши, Валерій сховав ганчірку і знову влігся. Сну вже не було, але лежачи Валерій під пальтом, відчував вдовolenня, спокійне і несамовите, вдовolenня подвійне. Поволі-волі несамовитість із почуття зникла, залишилася сама заспокоєна рівновага.

Я і машина

Вона лежала передо мною, великий загорнений у папір пукерок. І я взяв її за держальце. Це була зарубна машина, важкий вибійний молоток.

Молоток був незвичайно важкий. Молоток був незручний. Ледве торкнувся я початої чорної брили, молоток застрибав і випав мені з рук. Скалки з вугілля обсипали обличчя.

Я глянув на неслухняного бовдура, на коня-тарпана, що мав приборкати. Лють і відчай. Від молотка тягся довгий хвіст. Довгий аж до повітропроводу, з яким з'єднувався, з якого діставав повітряну потугу. Я взяв молоток обіруч.

Я взяв його і поставив між колін. Торкнувшись гостряком долу брили, він застрибав сам. Та я вже був підготований до цього. Я тримав його щосили за держальце і за бік. Я так стискав його, що мені боліли м'язи у плечах. За кілька хвилин молоток вирив добру яму, я лиш ледве-ледве поміг йому.

Тоді я обережно підняв його і наставив гостряком до однієї з брил, які щільно навколо мене склались у стіни і стелю штольні. Молоток стрибав, як скажений. Я тримав його з усієї сили. Він був важкий. Він не хотів працювати в одній точці, а перестрибував з однієї дірки в другу, ним же зроблену.

Я його ненавидів, як нікого ще не ненавидів. Ненавидячи, я змусив його втриматись в одній дірці, таки в одній, і він нарешті уліг. Він троцив вугільні шари саме в тій дірці, яку я обрав для нього, а не якої він хотів. За невеликий час він вивалив зі стіни чимало вугілля, і в тому три або чотири добре такі здорові кавалки.

Трохи заспокоївшись, я почав відчувати його ритм. Тут я зробив відкриття: не треба так напружувати м'язи в плечах. Я вже знав, де зручніше підтримувати молоток лівою рукою. Я знав, як це робити, щоб звільнити велику частину енергії, що її я витрачав на зайве напружування м'язів. І звільнена енергія переливалася в молоток, я тепер давав йому сили і напрямок.

Тут мені сказано, щоб я вже кріпив. Коли я клав молоток долі, мені здалося, він полегшав. Я лягнув його долонею, з мого боку було це щось подібне до пестошів.

Забив я дві підпори. І знову взявся до молотка. Ми були вже з ним в стосунках, за яких при зустрічі вітаються, торкаючись капелюха, а інколи при тому офіційно всміхаються. Так, він став помітно приязніший.

Я вхопив його відразу і наставив до стіни, він угриз, затремтів, ніби струнами. Молоток стіну гриз, більше все і більше все в брилу загрузаючи. Ніби вихор чорних іскр скалки з вугля навкруги сипалися, сипалися, запопуючи вид, руки, шию, ніс і рот щільним пилом криючи. Я спинився.

Піт був на мені. Втома була в мені, втома і радість. Я глянув на того старшого, що працював вище, і гукнув до нього. Я спитав його, чи я теж такий чорний, як він. Він показав мені єдине біле, що мав: зуби. Я озирнувся: я не повірив, що це стільки вугілля навалив навколо.

Я взявся за молоток. Він простягся й вгруз у стіну, сам пішов. Я орудував, неначе батіжком, у моїх руках він був легше гілочки. Він скажено стрекотав, скорострілом стрекотав, я його в нутро заводив жирночорних м'яких надр. Він вгрузав, розривав, скалками, іскрами, іскрами геть вугілля навкруги розсипаючи. Я спинився.

Вона лежала передо мною долі машина. Вона була втомлена, але не я. Молоток лежав знесилений і слухняний, дозволяв робити з собою все, що заманеться. А я був над ним нероздільним володарем, необмеженим паном.

Бомбардування

Згори

— — ми наближались до мети. В раптовому отворі хмари я побачив клапоть зеленої землі. За всіма даними це був наш об'єкт. Проте я не почував себе цілком певним того. На пробу я скинув одну малокаліберку. Але тут побачив, що мій товариш праворуч стрімкоспадає, щоб розрядити весь свій запас (мені тієї миті здалося, що це великий птах — —). Навкруги нас зарясніли сині та чорні розриви зеніток. Не могло вже бути сумнівів. Одночасно з чільного радіювано про великий гурт ворожих нищильників із західньої сторони. Тоді я натиснув на підойму. (— — що це великий птах викидає з себе перетравлену їжу). Колега підставив мені під губи філіжанку. Не відриваючи очей від вказівника, я втягнув кілька ковтків. Я всипав добре. Бомби впали всі на вузькому просторі, колега простежив за ними до самих розривів, фотографуючи. Вже потім, переглядаючи фільм, я подумав на одну мить, що там внизу в бункерах докупи збилися люди. Чудні думки, може там, серед людей нанизу, хтось один релігійний — вони, взагалі, кажуть, не вірять у Бога, — може якраз хтось один вірить у щось там, як колись ми в Європі вірили, і може він молиться — —, а бомба не бачить, вона падає — —

Знизу

— — люди здригаються, розрив, глухота, свідомість, щось безповоротно валиться навкруги, всередині, — але релігійна людина не бачить бомби. Бачить Бога. Вона

бачить Бога крізь бомби. Бомби летять униз. Тут бібліотека і ще старовинні фрески східної культури. Чи ви усвідомили старовинні фрески східної культури, коли кидаєте бомби. Пізніше на цих місцях поставлять стовпи з поясненнями. Зараз тут падають бомби. Що робиш. Гуску скубу. Сіру, білу, волохату. Куди вертати, немає хати. Куди вертати. Сказилась еси, небого. За малим не бачиш великого. Ех, знала б — у колісці задушила, я, мати твоя. Бомби падають, Європо. Нанизу релігійна людина замислила щось велике, величенне, а ти в нього бомбою. Бомби летять косими стрілами наниз, не знають. Один рух орукавиченої руки, вона лежить на підоймі. Один рух — і фрески, книгозбірні, музеї. Один рух — і собор, собор, собор, собор. Собори будували великі, у вас і в нас. Володимир Великий, Карл Великий, Теодоріх Великий. Не звичайний Володимир і не звичайний Карл, а великі. Великі кривдили інших, менших, скривдили багато народів, для чого, для того, щоб побудувати на видертих землях велике. Хвала їм і честь, побудували, вибороти право для нащадків першими зрости, злетіти і кидатись на велике бомбою — —

Згори

— — ну і чорт з ним, подумав я. Поквапно скинувши свій вантаж, я пустивсь навтьоки. Тоді, добре пам'ятаю, в мене не було і натаю на спочуття. Я певен був, що коли б я не скинув моїх бомб, вони там нанизу, оті релігійні на своїй зеленій землі, все одно ненавиділи б мене як ворога. І коли б я був нанизу, думав я, а вони нагорі доросли б наді мною до літака, вони так само, як я, без жалю, релігійні, не вагаючись, пустили б на мене бомбу. Тому, коли наблизивсь один з їхніхницьників, що летів розлюченою осою, ми затріщали на нього чергою і кинулись навтьоки — —

Боротьба за прапор

Перебуваючи знов у Фльоренції в р. р. 1502—1506, Леонардо да Вінчі, між іншими працями, мав виконати вкулі з Мікель-Анджелью великі картони для розпису залі нарад у Палаццо Веккіо. Темою він обрав битву між фльорентійцями та міланцями під Анг'їярі р. 1444. Картон цей загинув цілком, зберігся лиш деталь, скопійований Рубенсом сто років пізніше. В живому клубку сплелися там коні і люди, з диким завзяттям вченились одне в одного, і люди змагаються за коров'у. В цілому деталь являє чудесну живу гармонію.

З історії малярства

Прапор хльоснув, як батіг, довгий держак здригнувся й зломився в тому місці, де заходив він у залізне гніздо при ґанку, бо в одну й ту саму мить віп'ялись у нього й одна в одну в цьому місці дві руки.

Одна рука, будши ще зовсім маленькою ручкою, закинула в бур'яни пугу підпасича, а взялася до долота, до стамески, до шершетки, до чудодійного струменту, виганяла з серді сосни завиткувату запашну стружку, росла і набрякала кров'ю, стискаючи у жмені торбу подорожного, ліпила на паркани й стовпи барвисті метелики: об'яви, заганяла в густоту підшов білі дерев'яні п'яшки, виводила на покоробленому папері перші свої свідомі літери, наслинена, гортала за ріжок сторінку в книзі, стискала дівочий стан, затуляла праву половину листка, де виписані були українські відповідники чужих

слів, німецьких та французьких слів, біла в підборіддя базарну босячню, ласкаво пестила стерно широкої дніпровської галєри, а тоді брала гвинтівку, і автоматку, і натискала на собачку — і ось вона вхопилася за ворожий прапор.

Друга рука трималася за пастушачий бич довше і розважніше, росла повільніше, вирізаючи прегострим ножем вудки з ліщини та закидаючи якнайдалі назад опачини в боротьбі з бистриною, росла та міцніла за варстатом, за токарним станком, установлюючи кран на річковій електричній станції, беручи за чуби п'ятипудовики-мішки на пристанях, вантажачи вугілля й дерев'яні дошки, росла та міцніла, підписуючи заяву про прийняття до комсомолу, а кілька років пізніше — попереднє обвинування в місцевому білоруському націоналізмі. І тепер вона з усією щирістю вхопилася за ворожий прапор.

Пробоевий повстанчий загін отамана Королевича налетів на заняте німцями містечко, як звичайно, як камінь з пращі, стримкий, заструганий дисципліною безперервних битв, але в той час, коли по команді хлопці розділились, і одні дострілювали збаламучених оборонців, а другі розчиняли в'язничну браму, а треті здобували друкарню, а четверті накладали печатку влади на будівлі з харчовими запасами, а п'яті ходили по домівках, виловлюючи партійних керівників та гестапівців, — ці двоє, нехтуючи благами й солодощами побідників, дбаючи тільки про честь своїх родів та про славу своїх імен, ухопилися правицями за держак ворожої корогви.

Тріснув держак. Прапор червоною дугою шелепнув у сичене снігом зернистим багно.

Пилька Вовк сказав:

— Не сіпай, хлопче, він мій.

Михайло Сожанин сказав:

— Не будь такий бистрий, хлопче. Я перший узяв.

Пилька Вовк сказав:

— Я підбіг перший.

Михайло Сожанин сказав:

— Я взяв перший.

Люто гукнув Пилька Вовк:

— Ти будеш мені тут розбалакувати, телепню дурний, коли не годен навіть із пугача стрельнути — — забирайся геть звідсіля — — розпаношились, позабували, що якби не українці, то й досі б чалапали личаками

по дригвах — — забирайся геть звідсіля, бо їй-бо в зуби зараз дам — —

Та Михайло Сожанин не пускав з руки держака, тримав уперто та мовчки тяг до себе. І тоді Пилька Вовк рвонув з усієї сили знамено, видер його з рук суперників — і він крикнув щосили страшне слово:

— Гонак!

— — І пхнув щосили товариша в груди.

Михайло Сожанин заціпив губи. Похмурився і похнюпив голову. Його кулаки тремтіли до нестями, але слово: хохол, що роздирало йому уста і билосся з язика, як злісний дзьобом птах, він ковтнув, з кістками ковтнув та з пір'ям.

Поклавши переламаний прапор на плече, поніс його Пилька Вовк до штабу.

Та вже на четвертий день довелося шукати знов захисту в лісі. З двох сторін тиснули німці, і люди бігли містечком, як навіжені. Тоді враз поховалися, старі й малі, по льохах та по горищах, і у висушену снігом тишу влився колючий, нащерений ланцюг панцерних повзів. Рогаті свастики свистіли на лобах важкоходних машин і на зброї. Але в себе в землянці, оточений невсипуною вартою, у трущобах бездонної землі отаман Королевич ударив долонею по столі. Перед ним стояв наструнко боєць загону Михайло Сожанин і скаржився. І тепер отаман сказав, він розбере цю справу.

Був при тому присутній Колосовський, українець, постать шановна, його слухали, так би назвати: ідейний керівник. Коли спитали його думки:

— Навіть не вагаюся, — сказав він, — навіть не вагаюся. Двох думок тут бути не може. Прапор здобув Михайло Сожанин, честь належить йому одному.

Вмів Колосовський не тільки на велелюдних зборах грімким голосом промовляти. Знав Колосовський розрізняти, де правда, де луда, де щирість, а де манівці. Він сказав:

— Хто почуває себе сином народу так далеко, що, не моргнувши оком, обляпує національну гідність побратима зброї, рівноправного борця, то такого відразу по шапці. Дискредитація нашої справи. Мені соромно, що боєць Вовк мій вихованець.

І він замовк, і запалив цигарку. Тоді отаман лягнув долонею по столі

— Добре, — мовив він. — Нехай вони мені враз подадуть один одному руки.

Білорусин отаман гукнув на білорусина бійця:

— Михайле, дай свою руку.

Українцеві бійцеві тихо сказав українець керівник:

— Пилько, дай свою руку.

Пилька Вовк та Михайло Сожанин стиснули один одному руки. Від цієї миті вони стали смертельними во-рогами.

Михайло Сожанин був низький на зріст, довгоносий, з густими бровами, з гострими надбрівними дугами. Обличчя його подзьобала віспа. Він вмів носити й личаки, й чоботи, але так, як носять мільйони білорусинів. Неможливо було його вирізнити з маси, він розчинявся в ній і в ній розпливався, ідеальна істота для праці в розвідках та стежах.

Михайло Сожанин нерухомо лежав, накритий білим кожухом. Жилавою та схудлою рукою держав він зброю, неймовірно знаряддя доби, він міг спалити вогнем за кілька секунд сто чоловіка і двісті і триста. Він бачив, що висланого вкупі з ним на стежі українця Пильку Вовка тримає зустрічна ворожа чата, дев'ять круглопи-ких бовдурів, і вони тепер б'ють його тупими кінцями рушниць, бо навіть не мають терпцю допровадити до по-стів. Михайло Сожанин дивився, поклавшись щогою на сніг.

Що могло завадити випустити на світ божий гострий потік олив'яного вогню, що вже аж набряк пружним ка-валком при тонкому вийсті, що вже аж капав із цівки, аж плакав. Рука колись обіймала водницьку опачину, і потім підписувала собі вирок на заслання, тепер рука лежала на хитрій підоймі, рух підойми означав для ко-гось моментальне обертання в небуття. Смерть кількох озвірілих солдатів Райху аж нічого не відміняла в гі-гантомахії кількох світів, та Михайло Сожанин тут мав право судити за безпосереднім відрухом почуття, не за законами розумової доцільності.

Але той, он там, між ними, його побратим зброї, його ворог, його образник, якому він тепер, лежачи на снігу, прощав у серці своєму. Якби ж то він був тоді не сказав того слова: Михайло Сожанин без вагань при-ніс би його в жертву, разом з ними, бо одне життя, що воно в порівнянні з тим, що йшло з майбутнього, що

йшло не одним, не двома ще попереду роками. Життя Михайла Сожанина було тепер таке тривале, тривале й неминуче.

Він дивився, як оті там добивали лежачого. Вони ж перед тим розділились, і він побачив їх відразу вже вкупі, і хіба вогонь тепер вирізнить побратима між ворогів. Пилька Вовк плював кров'ю, хрипко кляв, і це ж було гірше, ніж нечутна, ледь-ледь приторком олив'яна смерть. Життя Михайла Сожанина було не так довге, як трудне. Він звик бачити останній спалах очей, гасимий рокотанням його машини. Отож рука вхопилася за підоюму.

Всі покотилися за одну мить, усі дев'ятеро. Вони лягли ширококостими тілами. Михайло Сожанин ступнув до кожного, і лиш один із них ще белькотав. Робота була чиста, і чистою була мета. Тоді Михайло Сожанин глянув в обличчя десятому, найбільшій своїй жертві —

Що істина? Непомітно скоком через четвертий вимір вона перестає бути в собі і стає на вищій ступні своїм: у легенді. Пішла дедалі голосніша чутка, вагітна й гілляста, лісами пішла, ярами пішла, луною, відгомоном.

Не може бути так істина: вороги полягли, і наш поліг. Істина повинна бути інакше. Чули, — гуторять по селах люди, по селах із тамтого боку, по селах і містечках: — Чули, що скоїлося? Наші двох було в розвідці, ну з лісу, видати, ну а тих і наскочило, чоловік із півсотні, дак один наш у засідці лежав, не вмісті вони були, дак от, чуєте, як забачив, що другого схопили, давай на них сипати, всіх до одного поклав, а той жив остався — — Не! — Йй-бо, жив. Устає, подає йому руку, спасибі, каже, брате, а сам збитий увесь, червоний — — А той білорусин, я чув — — Атож, білорусин — — Дак це ж той, Мишка Сожанин — — Котрий то? — — Та той же, що восени був з хлопцями — —

Михайло Сожанин застукав у віконечко, тихо, одним зігнутих пальцем. Параска відчинила і мовчки стала на дверях. Він зайшов. Він глянув їй у вічі, і вона зайшлася нечутним плачем, закривши обома руками обличчя. Тоді попросила його сідати. Вона сказала, може Пилька, її Пилька все таки живе. Михайло Сожанин сказав, він живе, він герой і звитяжець, авжеж він житиме

і ніколи не вмере, бо ніколи не вмере її, Параски, український нарід і його, Михайла Сожанина, білоруський нарід.

Потім він замовк і мовчав довго. Параска плакала, закривши обома руками обличчя. Михайло Сожанин нічого їй не сказав про те, як він скрипнув зубами, коли отаман мало не послав його в інше село, і як він промовчав, коли отаман, лягнувши долонею по столі, перемінив рішення, туди послав Федя Куцюка, а Михайла Сожанина таки сюди, де вона, Параска. Але він наважився, нарешті, сказати їй глибше, своє. Вона знала все, та він ще сказав їй, що може він малий і не показний, і вивіскою не вийшов, та й він і не хоче, щоб вона його любила, ні, зовсім не те — він думає, дівчина одна, гуляла з таким добрим хлопцем, а тепер його не стало, і самій важко, те і се, а він, Михайло Сожанин, і порадою допомгти, і харчем, і грішми, ну й обороною, одним словом — —

— Та запрягнись мені, Параско, — сказав він і похмурився.

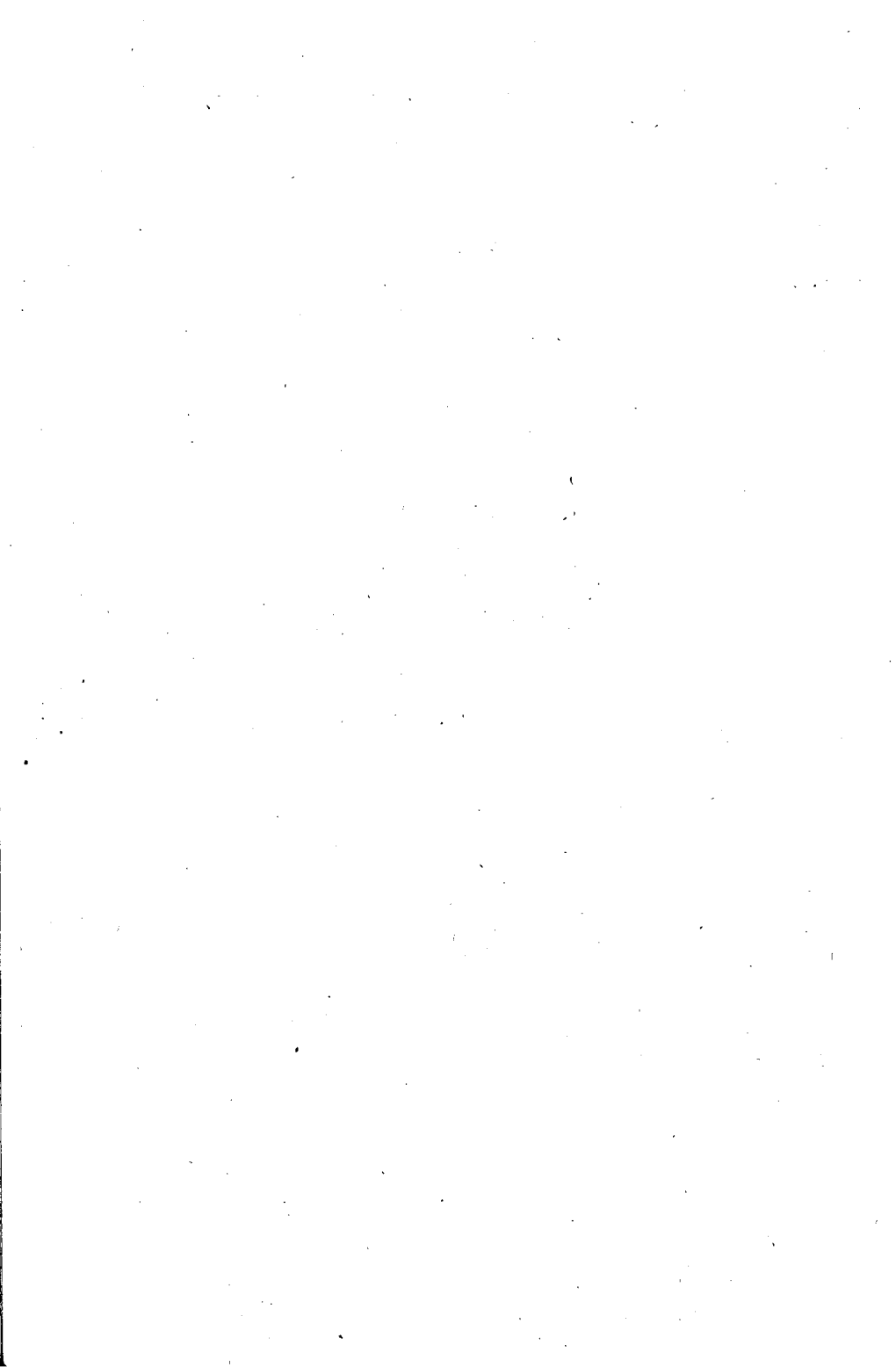
Вона глянула на нього.

— Запрягтись, — сказала вона.

— Атож, запрягнись: ти не думаєш, що я вбив його за те.

І Параска всміхнулася крізь сльози, і щиро було те, що вона поклала на його руку свою.

Ігор Костецький і нове мистецтво новелі

Белетристична продукція Ігора Костецького ще майже невідома з друку, а становить проте принципову і глибоко знаменну подію в мистецькому розвитку сюжетової прози.

Органічне прагнення європейського письменства ХХ сторіччя до поетичної виразності слова призвело, за павзи між першою й другою світовою війною, в західноєвропейській (і американській) мистецькій прозі до величезного зсуву літературних норм і перспектив, аналогічного тому, якого європейська поезія зазнала наприкінці минулого сторіччя, за доби повстання символізму. Шукання нових форм вислову, що вони не описували і не визначали б раціональним шляхом ті почуття та ідеї, які письменник намагається закласти в свій твір, а викликали б їх у читача поза літературним сенсом тексту самою високоестетичною організацією вислову — те шукання рівномірно спричинилось і до великих мистецьких досягнень (Джойс в англійській літературі, Гемінгвей в американській), і до величезних провалів німецького експресіонізму й французького сюрреалізму.

Для української белетристики, що вона досі — з небезосновною обережністю — перебувала ніби осторонь від тих стилістично-композиційних спроб і шукань, надзвичайно важить той факт, що в творах І. Костецького вони відразу виступають не в ролі малопрístupних читачеві або й естетично сумнівних експериментів, а як органічний чинник нового ідеалістичного мистецтва прози, яке відкидає тадану самовартість описової матерії т. зв. реалізму і оперує переважно емоціями й афектами, відчуттями поза літеральним словом і поміж граматичних словосполук.

Придивімося, приміром, як побудована мінійорна за розміром новела «Боротьба за прапор». Це, власне, чотири сцени: сцена змагання, сцена суду, сцена бою, сцена оствідчення. За шабльоном традиційної композиції, загальноновживаної в белетристиці ХІХ сторіччя, це мало б становити чотири розділи новелі або повісті плюс ще один вступний розділ для ознайомлення читача з головними персонажами твору; а в белетристиці ХVІІІ сторіччя це був би, може, роман у чотирьох, щонайменше, частинах, з

прологом і епілогом. Новела І. Костецького починається безпосередньо з кульмінаційного пункту змагання за прапор, а найпотрібніше про двох дійових осіб зосереджено в характеристичні їхніх рук, що вони «в одну й ту саму мить вип'ялись у нього й одна в одну», і додається де-не-де далі нечисленними реченнями, щільно пов'язаними з поступом дії (напр., стислий зовнішній образ Михайла Сожанина на початку сцени бою — ніякою мірою не «літературний портрет», ба взагалі не опис вигляду, не «подоба», а сутня характеристика).

Цілу передісторію дії, суворо обмежену тим, що конче потрібне для розуміння — про що, власне, йдеться — сконденсовано в єдине, мов у дужках подане речення («пробоевий повстанчий загін отамана Королевича налетів — —»); а далі вже дія так чітко й навалює — що, власне, робить? — не «розгортається», і не «поступає», і тим паче не «відбувається», а так безупинно лине вперед, ігноруючи всі другорядні деталі опису та оповіді, вилучаючи перехідні моменти між окремими сценами, та й самі сцени перетворюючи на свого роду «психологічні кадри» духового — не зорового! — кіносценарія, — що читач відчуває себе зму-

шеним зрозуміти те, що лишається недоговореним, — і справді розуміє недоговорене, ба навіть сприймає, що звичне договорювання було б тут зайвим. Чи кохає Параску Михайло Сожанин, а чи він таки справді такий незацікавлений в тому, щоб вона його любила, як він сам каже — не знати. Проте й не треба того знати, бо не в тому полягає психологічний інтерес сюжету, а в органічному почутті безумовної й безмежної солідарності збройних братів — двох повсталих проти гнобителя-окупанта народів — в тому почутті, що воно править і за вирішний мотив поведінки Михайлової, і за центральну ідею цілого твору.

Літературна творчість І. Костецького повертає нашу белетристику до шляхів того високого й ідеалістичного мистецтва, яке має промовляти до народу не прозаїчним змістом слова — це повинна робити і далеко краще робить кваліфікована публіцистика, — а самим словом, тим творчим словом-логосом, що тіє глибше й потужніше за все на світі і знаменує в поетичному вислові сказане й не сказане яко безпосередній еквівалент неказанної ідеї, — бо «напочатку було слово».

Володимир Державин

З М І С Т:

Там високо на горах	5 стор.
Бог та мудреці	6 ”
З переказу.	7 ”
Зоря	8 ”
Третя Ема	10 ”
Валерій і білі плями	12 ”
Я і машина	14 ”
Бомбардування	16 ”
Боротьба за прапор	18 ”
Післямова	25 ”

МАЛА БІБЛІОТЕКА МУРУ

Літературний додаток до газети „ЧАС“:

- Вип. 1: Юрій Клен — Попіл імперій. І частина поеми. Післямова Гр. Шевчука.
- Вип. 2: Улас Самчук — Юність Василя Шеремети. Розділи з роману. Післямова Б. Подоляка.

Друкується:

- Вип. 4: Джон Стейнбек — Люди, препарати, мрії. Переклад К. Ткаченко. Післямова В. Державина.
-

Е R R А Т А

Сторінка:	Рядок:	Надруковано:	Треба:
5	2 зн.	не землю	на землю
15	16 зг.	угриз	угруз
15	5 зн.	долі машина	долі, машина
26	4 і 3 зн.	не неказане	неказане

